

مرکز جهانی علوم اسلامی

مدرسه عالی فقه و معارف اسلامی

پایان نامه کارشناسی ارشد

رشته فقه و معارف اسلامی

عنوان:

هجرت از نگاه قرآن

استاد راهنما:

حجة الاسلام و المسلمین محمد اسعدی

استاد مشاور:

حجة الاسلام و المسلمین سید شهاب الدین حسینی

دانش پژوه:

سید علی علوی

سال ۱۳۸۴

کتابخانه جامع مرکز جهانی علوم اسلامی
شماره ثبت: ۳۴۹
تاریخ ثبت:

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

تقدیم به:

پیشگاه مقدس اولین شهیده راه ولایت، کوثر قرآن، سرور زنان جهان، ام ابیها، صدیقه کبری، حجت الله العظمی حضرت فاطمه زهرا (سلام الله علیها) که با تحویل دادن یازده خورشید درخشان امامت به جامعه بشریت، سراسر جهان را روشن ساخت و از قرآن کریم و دین مقدس اسلام حمایت و پشتیبانی کرد و خود را در دفاع از امامت و ولایت فدا نمود. امید است محبین و پیروان راهش از شفاعت آن شفیعه روز محشر بهره مند و برخوردار شوند. انشاء الله!

تشکر:

اولاً حمد و سپاس و تشکر خود را به درگاه خداوند متعال که نعمت بزرگ قلم و نیروی تفکر و اندیشه را به آدمیان ارزانی داشته است تقدیم می دارم. ثانیاً از همه کسانی که در مسیر تهیه و تدوین این پایان نامه، حقیر را یاری و هدایت کرده اند مخصوصاً استاد محترم راهنما حضرت حجة الاسلام والمسلمین آقای اسعدی «دامت برکاته» و استاد محترم مشاور حضرت حجة الاسلام والمسلمین آقای حسینی «دامت برکاته» و استاد محترم داور حضرت حجة الاسلام والمسلمین آقای دکتر مولائی نیا «دامت برکاته» و مسئولین محترم واحد پایان نامه مرکز جهانی علوم اسلامی و سایر دوستان و عزیزانی که به نوعی این جانب را در ارتباط نگارش و تدوین پایان نامه یاری داده اند نهایت تشکر و سپاسگزاری دارم و امیدوارم خداوند به همه شان جزای خیر عنایت فرماید. انشاء الله.

چکیده:

هجرت از موضوعات و مسایل مهم اسلامی و از اصول کارساز، و رهگشای دین مقدس اسلام می باشد که در رشد و شکوفایی انسانها نقش سازنده و مثبتی دارد، و اگر خوب بیندیشیم می بینیم که زندگی انسان آمیخته با هجرت و سیر و سفر میباشد زیرا که هجرت انتقال از نقطه ای به نقطه دیگر و از جایی به جای دیگر میباشد و زندگی انسان هم مداوم در حرکت از مرحله ای به مرحله دیگر و از جهانی به جهان دیگر است. اما با این وجود درباره هجرت و ابعاد آن، کمتر تحقیق و پژوهش صورت گرفته است و اگر هم انجام شده بیشتر به زبان عربی می باشد. اما آنچه در این پایان نامه، طی چند فصل و با عنوان «هجرت از نگاه قرآن» خواهد آمد نوشتاری است مختصر به زبان فارسی، پیرامون هجرت که شامل يك مقدمه و چهار فصل و يك خاتمه می باشد. در مقدمه طرح تحقیق تشریح شده است و در فصل اول کلیات هجرت مثل معانی هجرت در لغت و اصطلاح، اقسام هجرت، وجوه هجرت در قرآن، و اهمیت هجرت مورد بحث قرار گرفته است.

در فصل دوم به اهداف و انگیزه های هجرت از قبیل تحصیل علم، حفظ دین، امر به معروف و نهی از منکر، تبلیغ دین و دیگر موارد مربوطه مورد بحث و تحقیق قرار گرفته است.

در فصل سوم آثار و برکات دنیوی هجرت، آثار و برکات اخروی هجرت، و کیفرها و عقوبات متخلفین از هجرت مورد بررسی قرار گرفته است.

فصل چهارم تحت عنوان مهاجران در قرآن می باشد که وظایف مهاجران، صفات مهاجران، پیامبران مهاجر، و مبدأ و مقصد مهاجر، برخی عناوین آن می باشد.

تذکر: به منظور اختصار و هماهنگی و ارتباط بین مطالب، آنچه از منابع در این رساله مورد استفاده قرار گرفته است بیشتر نقل به معنا و مفهوم شده است.

فهرست مطالب :

صفحه	عنوان :
.....	تقديم
.....	تشكر
.....	چكیده
۱.....	مقدمه

فصل اول: کلیات هجرت

.....	طرح بحث	۱۰
.....	۱/۱- معنای هجرت در لغت	۱۰
.....	۱/۲- هجرت در اصطلاح و عرف	۱۲
.....	۱/۳- مهاجرت در عرف بین الملل	۱۲
.....	۱/۴- تعریف هجرت در فرهنگ اسلام	۱۳
.....	۱/۵- موارد استعمال ماده (ه، ج، ر) در قرآن	۱۵
.....	۱/۶- معنا و مفهوم مهاجر	۱۶
.....	۱/۷- اهمیت هجرت	۱۷
.....	۱/۸- هجرت را چه کسی مبدأ تاریخ اسلام قرار داد؟	۱۹
.....	۱/۹- اقسام هجرت	۲۱

فصل دوم :

اهداف و انگیزه های هجرت

۲۹	طرح بحث
۲۹	۲/۱- حفظ دین
۳۶	۲/۲- کسب علوم و معارف اسلامی
۴۳	۲/۳- طلب معاش و بدست آوردن روزی حلال
۴۴	۲/۴- حفظ جان
۴۵	۲/۵- دوری از اهل بدعت
۴۵	۲/۶- شناخت معروف و منکر
۴۹	۲/۷- امر به معروف و نهی از منکر
۵۳	۲/۸- به جا آوردن حج
۵۴	۲/۹- شناخت امام و حجت
۵۵	۲/۱۰- صله رحم
۵۶	۲/۱۱- عبرت آموزی و اتعاظ
۵۸	۲/۱۲- تبلیغ دین
۶۰	۲/۱۳- جهاد

فصل سوم :

آثار و برکات هجرت و کیفیهای متخلفین آن

۶۳	طرح بحث
	(۱) آثار دنیوی هجرت :
۶۳	۳/۱/۱- تقویت اراده
۶۴	۳/۱/۲- کسب تجارب

- ۶۴..... ۳/۱/۳- تفریح و رهایی از اندوههای محیط
- ۶۵..... ۳/۱/۴- نجات پیدا کردن از دشمن
- ۶۵..... ۳/۱/۵- نقاط امن و فراوان
- ۶۶..... ۳/۱/۶- ترویج اسلام و افزایش مسلمانان
- ۶۷..... ۳/۱/۷- رساندن فریاد مظلومیت به جهان و جلب حمایت دیگران
- ۶۷..... ۳/۱/۸- حفظ آئین و آزادی
- ۶۸..... ۳/۱/۹- محرك و مشوق افراد بی تفاوت

(۱) آثار و برکات اخروی هجرت :

- ۶۹..... ۳/۲/۱- پوشاندن بدیها و آمرزش گناهان
- ۷۱..... ۳/۲/۲- تحصیل بهشت
- ۷۳..... ۳/۲/۳- جلب محبت خدا
- ۷۳..... ۳/۲/۴- بالا رفتن درجه و منزلت
- ۷۴..... ۳/۲/۵- رسیدن به فوز عظیم
- ۷۶..... ۳/۲/۶- رزق نیکو

(۲) کیفرها و عقوبات متخلفین از هجرت :

- ۷۸..... ۳/۳/۱- عدم یاری و حمایت نکردن از متخلفین هجرت
- ۷۹..... ۳/۳/۲- بازخواست و سرزنش هنگام قبض روح
- ۸۰..... ۳/۳/۳- عاقبت بد

فصل چهارم : مهاجران در قرآن

- ۸۲..... طرح بحث
- ۸۳..... ۴/۱- هجرت ابراهیم (ع)
- ۸۵..... ۴/۱/۱- مبدأ و مقصد جغرافیایی هجرت حضرت ابراهیم (ع)
- ۸۶..... ۴/۲- هجرت حضرت لوط (ع)

- ۴/۳- هجرت حضرت موسی (ع) ۸۷
- ۴/۳/۱- هجرت حضرت موسی (ع) از مصر به مدین ۸۷
- ۴/۳/۲- هجرت حضرت موسی (ع) از مدین به مصر ۸۸
- ۴/۳/۳- هجرت حضرت موسی (ع) و بنی اسرائیل از مصر به شام ۸۹
- ۴/۴- هجرت اصحاب کهف ۹۱
- ۴/۵- اولین هجرت در اسلام ۹۲
- ۴/۵/۱- نقش مهاجرین به حبشه در رشد اسلام ۹۴
- ۴/۵/۲- مهاجران به حبشه کیانند؟ ۹۵
- ۴/۶- هجرت پیامبر اکرم (ص) از مکه به مدینه ۹۷
- ۴/۶/۱- جانبازی امام علی (ع) در امر هجرت پیامبر (ص) ۹۹
- ۴/۶/۲- هجرت به مدینه چرا؟ ۱۰۰
- ۴/۷- زنان و مهاجرت ۱۰۱
- ۴/۸- وظایف مهاجران ۱۰۳
- ۴/۹- صفات مهاجران ۱۰۵
- ۴/۱۰- مبدأ و مقصد مهاجران ۱۱۷

خاتمه :

- ۱۲۴- جمع بندی و نتیجه گیری ۱۲۴
- ۱۲۸- فهرست منابع ۱۲۸

مقدمه :

۱- طرح بحث

۲- طرح تحقیق

۲/۱- بیان موضوع و سوالات مورد تحقیق

۲/۲- سابقه و ضرورت تحقیق

۲/۳- روش تحقیق

۲/۴- هدف تحقیق

۲/۵- مشکلات و موانع تحقیق

۱- طرح بحث

پژوهش در موضوع هجرت، بسیارمهم، کارساز و ارزشمند است زیرا که هجرت سرمنشأ تحولات بسیاری در روند زندگی، اجتماعی، سیاسی، فردی، فرهنگی و اقتصادی انسان می باشد.

نقش مثبت و سازنده هجرت، روی فرد و اجتماع به حدی مهم و سرنوشت ساز و دارای آثار و برکات زیادی می باشد که آیات و روایات زیادی برآن دلالت دارد. قرآن کریم می فرماید: «وَمَنْ يُهَاجِرْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ يَجِدْ فِي الْأَرْضِ مَرَاغماً كَثِيراً وَ سَعَةً وَمَنْ يَخْرُجْ مِنْ بَيْتِهِ مُهَاجِراً إِلَى اللَّهِ وَ رَسُولِهِ ثُمَّ يُدْرِكْهُ الْمَوْتُ فَقَدْ وَقَعَ أَجْرُهُ عَلَى اللَّهِ وَكَانَ اللَّهُ غَفُوراً رَحِیماً»^۱؛ کسی که در راه خدا هجرت کند، جاهای امن فراوان و گسترده ای در زمین می یابد. و هر کس به عنوان مهاجرت به سوی خدا و پیامبر او، از خانه خود بیرون رود، سپس مرگش فرا رسد، پاداش او برخداست؛ و خداوند، آمرزنده و مهربان است.

پیامبر گرامی اسلام(ص) هم در حدیثی فرموده است: کسی که برای حفظ دین و آئین خود از سرزمینی به سرزمین دیگری حتی به اندازه يك وجب مهاجرت کند استحقاق بهشت می یابد و یار و همنشین محمد و ابراهیم خواهد بود.^۲

اهمیت و نقش بزرگی که مسئله هجرت در تاریخ اسلام و نشر و گسترش آن داشته است و امت اسلام توسط آن به اهداف و افتخارات زیادی نایل شده است، هجرت پیامبر (ص) و مسلمانان از مکه به مدینه به عنوان مبدأ تاریخ اسلام قرار گرفته است، زیرا مهمترین

۱- نساء، ۱۰۰

۲- زبدة الیبیان ص ۲۱۵

حادثه ای که در حیات سیاسی، اجتماعی، علمی، فرهنگی و مذهبی هر قوم و ملت اتفاق افتاده باشد، به عنوان نقطه عطف در سرگذشت ملی آن قوم و ملت قرار می گیرد و مبدأ تاریخ خود را از آن شروع می کند و لذا هجرت که به عنوان مبدأ تاریخ اسلام قرار گرفته است از بزرگترین حادثه تاریخ امت اسلام می باشد.

اما با همه این وجود- که هجرت نقش بسیار مثبت و ترقی بخش در نشر و گسترش اسلام و معارف اسلامی داشته است- درباره هجرت و ابعاد مختلف آن کمتر تحقیق و پژوهش مستقل صورت گرفته است و در نتیجه، این اصل بزرگ، کارساز و ارزشمند اسلامی غریب مانده است به طوری که تا نامی از هجرت به میان می آید بیشتر اذهان متوجه جهت تاریخی آن می شود- که در زمان پیامبر(ص) اتفاق افتاده است- و دیگر توجه و دقت به اهمیت و نقش مثبت و سازنده آن نمی شود و بنده در زمان تدوین این پایان نامه تا آنجائیکه امکان جستجو بوده کتاب یا مقاله مستقل به زبان فارسی پیرامون هجرت از نگاه قرآن کریم پیدا نکردم اما به زبان عربی تحت عناوین ذیل:

- ۱- هجرة الرسول و صحابته في القرآن از آقای احمد عبد الغنی
- ۲- الهجرة النبوية الشريفة في القرآن مؤلف آقای محمد عمر الحاجی
- ۳- الهجرة النبوية اثر آقای محمد عبد القادر ابوفارس

که همگی در خارج نشر یافته است و در بازار پیدا نمی شود و بنده نسخه ای از آنها را در کتابخانه مرکز فرهنگ و معارف قرآن قم مشاهده و مطالعه نمودم که نکات زیر در این رابطه مورد توجه می باشد:

۱- کتب یاد شده به زبان عربی است که برای همگان قابل فهم نمی باشد اما رساله ای که حقیر تدوین و تقدیم می دارم به زبان فارسی است و قابل فهم برای همه فارسی زبانان می باشد.

۲- در این رساله، رابطه هجرت با دیگر موضوعات مرتبط با هجرت از قبیل امر به معروف و نهی از منکر، جهاد، حفظ دین، کسب علوم و معارف، صلح رحم و عبرت آموزی

و همچنین بحث اقسام هجرت، وظایف مهاجران، مبدأ و مقصد مهاجران و زنان و مهاجرت، از دیگر مطالبی است که در این پایان نامه مورد بحث و بررسی قرار گرفته است که در کتب یاد شده سه گانه فوق به این امر توجه نشده است.

۳- در این پایان نامه، آثار و برکات دنیوی و اخروی هجرت و کیفرها و عقوبات متخلفین از هجرت در يك فصل مستقل مورد بحث و بررسی قرار گرفته است اما در کتابهای سه گانه فوق چنین کاری صورت نگرفته است.

۴- در کتاب «الهجرة النبویه» به تعاریف و مفهوم شناسی هجرت از نگاه لغت، اصطلاح و قرآن پرداخته نشده است ولی رساله ای که بنده تقدیم می دارم مفهوم شناسی و تعاریف هجرت از زوایای مختلف، یکی از بحث های مورد تحقیق آن می باشد.

۵- هجرت مسلمانان کشور های کفر که قادر به اقامه معارف و شعائر دینی نمی باشد، و همچنین هجرت مسلمانان به کشورهای کفر، از مطالب و بحث های جدیدی است که در این رساله به آن اشاره شده است.

منشور جاوید که از کتب تفسیر موضوعی است و آقای جعفر سبحانی آن را تألیف کرده است دیگر کتابی است که بحث هجرت را در - جلد ۳ صفحه ۳۲ تا ۵۹ - آن طرح و عنوان کرده است اما بسیار خلاصه و مختصر.

مفسرین قرآن کریم هم به تناسب آیات هجرت، مطالبی را به نحو پراکنده در مورد هجرت مطرح نموده اند و در کتب تاریخی از جمله سیره ابن هشام و تاریخ طبری نیز بحثی از هجرت به میان آمده است که هجرت پیامبر گرامی اسلام (ص) را از قضایای مهم تاریخ اسلام شمرده است.

دیگر اندیشمندان و متفکران اسلامی نظیر استاد شهید مطهری نیز در گفتارها و تألیفات خود از جمله در کتاب هجرت و جهاد خویش پیرامون هجرت بحث هایی داشته اند و لکن نه بصورت منسجم و جامع.

اما آنچه بنده در این رساله در پی آن هستم بررسی نقش مثبت و اصلاحی هجرت - و اینکه هجرت يك مسأله تاریخی صرف نیست بلکه يك اصل الهی اسلامی قرآنی است که مثل سایر موضوعات دینی جاویدان و کار ساز است - می باشد که با عنوان «هجرت از نگاه قرآن» در چهار فصل و يك خاتمه، طرح و تدوین گردیده است:

فصل اول: در این فصل به معانی و تعاریف هجرت از نگاه لغت، اصطلاح و عرف قرآن پرداخته شده است و همچنین اقسام هجرت و موارد استعمال ماده (ه، ج، ر) در قرآن در این فصل مورد بررسی قرار گرفته است.

فصل دوم: اهداف و انگیزه های هجرت با استفاده از آیات قرآن کریم در فصل دوم مطرح و مورد تحقیق قرار گرفته است که موارد ذیل را به عنوان اهداف و انگیزه های هجرت در این فصل برشمردیم:

- حفظ دین - کسب علوم و معارف - طلب معاش و کسب روزی حلال - حفظ جان
- دوری از اهل بدعت - شناخت معروف و منکر - بیان معروف و منکر
- به جا آوردن حجّ - شناخت امام و حجّت - صلّه رحم - عبرت آموزی
- تبلیغ دین - جهاد

فصل سوم: در این فصل آثار و برکات دنیوی و اخروی هجرت و کیفرها و عقوبات متخلفین از هجرت با استفاده از آیات قرآن کریم بیان شده است.

فصل چهارم: این فصل با عنوان «مهاجران در قرآن» می باشد که مواردی چون وظایف مهاجران، صفات مهاجران، پیامبران مهاجر، مبدأ و مقصد مهاجر، زنان و مهاجرت، از جمله مطالب مطرح شده این فصل می باشد.

خاتمه: حاوی جمع بندی و نتیجه گیری فصول چهارگانه رساله می باشد که به صورت

فشرده و خلاصه طرح گردیده است. حوزه علمیه قم

سید علی علوی

۲- طرح تحقیق:

۲/۱- بیان موضوع و سؤالات تحقیق

«هجرت از نگاه قرآن» مسأله مورد تحقیق می باشد که با محوریت آیات شریفه قرآن کریم به بررسی و تحقیق آن پرداخته می شود، و از جمله سؤالات تحقیق موارد ذیل می باشد:

۱- معنا و مفهوم هجرت از نگاه لغت چه می باشد؟

۲- معنای هجرت از نظر اسلام چیست؟

۳- اهداف هجرت چه می باشد؟

۴- مقصد هجرت چه می باشد؟

۵- آثار هجرت چیست؟

۶- آیا هجرت يك مسأله تاریخی صرف است یا يك اصل اجتماعی الهی جاویدان؟

۷- در چه شرایطی هجرت واجب می شود؟

۸- رابطه هجرت با وظیفه امر به معروف و نهی از منکر چیست؟

۲/۲- سابقه و ضرورت تحقیق

تحقیق، پژوهش و نگارش مستقل در خصوص هجرت کمتر صورت گرفته است و اگر هم انجام شده بیشتر به زبان عربی است که برای همگان قابل فهم نمی باشد و منابع تفسیری موجود در ذیل آیات هجرت بصورت پراکنده بحث نموده است و این کافی نمی باشد و ضرورت دارد که هجرت در قرآن کریم بصورت مستقل و جداگانه مورد بحث و بررسی قرار گیرد، زیرا که هجرت يك اصل اجتماعی مهمی در تاریخ اسلام است و باعث شکوفایی غرایز و استعدادهای نهفته انسان می شود.

۲/۳- روش تحقیق

بطور کلی سه نوع روش برای انجام تحقیق وجود دارد که از آنها به روش تحقیق میدانی (مصاحبه)، آزمایشگاهی (مشاهده)، کتابخانه ای (اسنادی) تعبیر می کنند^۱.

روش تحقیق در این رساله، توصیفی و روش جمع آوری اطلاعات روش کتابخانه ای بوده است یعنی با مراجعه به کتابخانه ها و شناسایی منابع مربوطه از جمله منابع تفسیری و کتب علوم قرآنی به بررسی و تحقیق موضوع مورد نظر با محوریت آیات قرآن کریم پرداخته شده است.

۲/۴- هدف تحقیق

۱- این نوشته تلاشی است به قدر وسع در جهت بازشناسی هجرت و اینکه هجرت مسأله تاریخی صرف نیست بلکه يك اصل اجتماعی مقدسی است که دارای آثار؛ و اهداف بزرگی می باشد.

۲- ایجاد زمینه طرح پرسش و تحقیق و تکمیل نمودن تکالیف دوره کارشناس ارشد و ارائه پایان نامه مربوطه این دوره.

۲/۵- مشکلات و موانع تحقیق

۱- کمبود وقت، و استرس و اضطراب تمام شدن وقت پایان نامه یکی از بزرگترین موانع تحقیق می باشد؛ زیرا که باعث می گردد ذهن محقق تمرکز نداشته باشد؛ لذا اگر بخواهیم تحقیق خوب و مفید داشته باشیم باید استرسهای تمام شدن وقت پایان نامه را با افزایش وقت رفع نمائیم تا طلبه با حوصله و فکر بهتر تحقیق مفید انجام دهد.

۲- یکی دیگر از موانع و مشکلات تحقیق کمبود منابع و قفسه باز نبودن بعضی از کتابخانه ها می باشد.

۳ - نبود دستگاه کپی و امانی ندادن کتاب یکی از کمبودها و مشکلاتی است که بیشتر کتابخانه ها با آن مواجه می باشد که اگر این نقیصه رفع شود بخشی از مشکلات تحقیق مخصوصاً در زمینه منابع رفع خواهد شد.

فصل اول: کلیات هجرت

معنای هجرت در لغت

هجرت در اصطلاح و عرف

مهاجرت در عرف بین الملل

تعریف هجرت از نگاه اسلام

موارد استعمال ماده «ه، ج، ر» در قرآن

معنا و مفهوم مهاجر

اهمیت هجرت

اقسام هجرت

طرح بحث:

در ارتباط با موضوع هجرت از دیدگاه قرآن کریم و نقش مثبت و اصلاحی آن روی فرد و اجتماع در ابتدای بحث لازم است مفهوم شناسی و تعاریف هجرت، از زوایای مختلف مورد بحث و بررسی قرار گیرد تا معنا و مفهوم کلی آن بدست آید، زیرا که روشن شدن معنا و مفهوم هجرت، رسیدن به مقصود و مطلوب را هموار می سازد.

۱/۱- معنای هجرت در لغت

ابن فارس گفته است که ماده (هاء، جیم و راء) دارای دو معنای اصلی می باشد:

۱- الْقَطْعَ وَالْقَطِيعَةَ   ۲- شَدُّ شَيْءٍ وَرَبْطُهُ

هَجْرٌ و هِجْرَانٌ که به معنای ضد وصل و تَرَكٌ و جدائی می باشد، از معنای اول اخذ و گرفته شده است. هاجر القوم من دار إلى دار، به معنای تَرَكٌ اولی للثانیه است، یعنی قوم و طایفه ای سرزمین و محل سکونت اولشان را تَرَكٌ و رها نمودند و به جای دیگر رفتند و بعبارت دیگر سرزمین اول را بخاطر سرزمین دوم تَرَكٌ نمودند چنانکه مهاجران از مکه به مدینه انجام دادند. "هَجْرٌ به معنای فحش، ناسزا و هذیان است".^۱

راغب می گوید: المهاجرة في الاصل، مصارمة الغير و متارکته، یعنی مهاجرت در اصل به معنای مصارمت، قطع و تَرَكٌ کردن غیر است، وَالْهَجْرُ وَالْهِجْرَانُ مفارقة الانسان غیره اما بالبدن أو باللسان أو بالقلب^۲. هجر و هجران به معنای جدا شدن انسان است از غیر خودش، یا با بدن و یا با زبان و یا با قلب. اهل لغت از جمله راغب به تناسب بحث لفظی و

^۱- ابن فارس، معجم مقاییس اللغة ج ۲ ص ۶۰۰

^۲- اصفهانی، راغب، المفردات في غریب القرآن ص ۷-۵۳۶

مفهوم لغوی هجرت، از قرآن کریم مثال آورده اند و گفته اند: ^۱ «وَاهْجُرُوهُنَّ فِي الْمَضَاجِعِ»^۲ کنایه است از نزدیک نشدن با بدن. قول خداوند تعالی که می فرماید: ^۳ «إِنَّ قَوْمِي اتَّخَذُوا هَذَا الْقُرْآنَ مَهْجُورًا» هم دلالت دارد بر جدایی قلبی و هم بر جدایی قلب و زبان. ^۴ «وَالرُّجُزُ فَاهْجُرْ» یعنی مفارقت و جدا شدن با بدن و زبان و با قلب.

ازهری در تعریف مهاجرت گفته است که: و اصل المهاجرة عند العرب خروج البدوی من باديته إلى المدن، يقال: هاجر الرجل إذا فعل ذلك و كذلك كل محل بمسكنه منتقل إلى قوم آخرين بسكناه فقد هاجر قومه و سمي المهاجرون مهاجرين لأنهم تركوا ديارهم و مساكنهم و التي نشأوا بها لله و لحقوا بدار ليس لهم بها اصل و لا مال حين هاجروا إلى المدينة فكل من فارق بلدَهُ من بدوی أو حضری و سكن بلداً آخر، فهو مهاجر^۵: اصل مهاجرت در نزد عرب به معنای کوچیدن و نقل مکان صحرا نشین از روستا به شهر است و «هاجر الرجل» یعنی شخصی از بادیه و روستا به شهر کوچ کرد. و همچنین هر کسی که به جهت سختی سکونت به سوی قوم دیگر رود در واقع قوم خودش را ترك نموده است و مهاجرین را که مهاجرین نامیده اند برای این است که خانه و زندگی شان را که در آن رشد و نمو پیدا کردند برای خدا ترك نمودند و به جایی رفتند که خانه، زندگی و مال در آنجا نداشتند مثل مهاجرین از مکه به مدینه. پس بنابراین هرکسی که محل زندگی خود را ترك نماید و برای سکونت به جایی دیگر رود و فرق نمی کند که صحرا نشین باشد یا شهر نشین، به آن مهاجر می گویند.

راغب و بعضی دیگر از اصحاب لغت به نیمه روز و شدت گرما «هاجرة» اطلاق کرده اند و شاید از آن جهت باشد که به هنگام ظهر تا وقتی که هوا گرم است مردم از شدت گرما

^۱ - همان

^۲ - نساء، ۳۴

^۳ - فرقان، ۳۰

^۴ - مدثر، ۵

^۵ - ابن منظور، لسان العرب ج ۵ ص ۲۵۱